

Franc Č u ſ e k,
Ptuj, Zrinjsko-Frankopanska 1

Zgodovinski podatki o Strnišču

Ko je na podlagi Londonskega pakta 15. maja 1915 odpovedala Italija zaveznitvo Nemčiji in Avstriji in pristopila na stran antante, se je obenem zavezala, da nastopi aktivno z vojno proti avstriji 15. junija 1915.

To pogodbo je Italija tudi izpolnila in nastopila z vojno na južnih avstrijskih mejah.

Ker je preje avstrijska vojna fronta se razvijala ^{do} leta 1915 v Karpatih in južnem delu Ogerske, na mejah Srbije, ni Avstrija na tej strani ni imela nobenih večjih priprav za saniteto svojih ranjencev in bolnikov s fronte.

Prve bolnice so bile v začetku vojne bile blizu fronte, tako v Ljubljani, Celju, Zagrebu in Mariboru - so bile hitro z ranjenci prenapolnjene. Potrebno je bilo misliti na novo taborišče za ranjence, ki bilo dovolj veliko. Pri avstrijskem vojnem ministrstvu so imeli iz prejšnjega stoletja v evidenci zemljišča med Ptujem in Pragerskim, ob železnici, ki vozi iz Čakovca na Pragersko. Sredi tega polja je ležala med Ptujem in Pragerskem, v občini Lovrenc in Gerečji vasi. Takrat so okoličani v Lovrencu in Župečji vasi imenovali to zemljišče oziroma polje Strnišče, ker je bilo neob-
raščeno. Za poljedelstvo je bilo slabo primerno, najmanj v ptujskem okraju.

Po vojnem dajatvenm zakonu je imelo ministrstvo tudi pravo, da zemljišča, ki so jim potrebna za ustanovitev bolniškega taborišča pri postaji Strnišče - brez nadaljnega prevzeti v začasno uporabo, kar je tudi v tem primeru, vojno ministrstvo tudi izvedlo.

Najpreje je bilo potrebno za bolniške taborišče razširiti železniško postajališče Strnišče z železniškimi tiri, kar so tudi takoj izvršili leta 1915. Dogradili so 2 km železniškega tira papralelno z železniško progo, ki vodi v Ptuj.

Obenem so naložili po celem zemljišču na površini ca 100 oralov tega veleposestva Strnišče, ki je takrat spadalo k Francu pl. Helin - 6 do 7 km poljske železnice za razvažanje in zvezo med posameznimi deli taborišča.

Že takrat, leta 1915, ko so začeli zidati to taborišče, seveda vse z lesenimi barakami v naglici, so določili šest rezervnih bolnišnic in to so bile največje, rezervna bolnišnica Kuten-

berg, druga poleg nje, ki je istočasno nadaljevala to bolnico, je bila rezervna bolnica Vinohradi, podružnica vojaške bolnice v Vinohradih pri Pragi. Nadalje je bila veliki oddelk rezervne bolnice z Dunaja, ki se je imenovala Wien. Te tri bolnice so bile na levi, severni strani železniške proge Pragersko- Ptuj. Na desni južni strani proge sta bili rezervni bolnišnici Hlatovo, kot podružnica rezervne bolnišnice mesta Klatava na Češkem in mlada rezervna bolnica Mlada Boleslava, podružnica bolnice Mlade Boleslave na Češkem. Vsem tem petim bolnišnicam je bila pridružena na mestu, kjer stoji sedanji kolodvor na njivah proti vasi Njiverce velika bolnišnica Vršovice, podružnica vojaške bolnice Vršovice pri Pragi. Ta bolnišnica je bila od drugih bolnic popolnoma krajevno ločena, ker so jo uporabljali samo za spolno bolne vojake. Tako ni imela z drugimi oddelki bolnic nobene povezave.

Vse te bolnice so imele vsaka možnosti najmanj štiri do štiri in pol tisoč vojakov sprejeti. Vsi oddelki so bili stalno polni po treh mesecih začetka vojne z Italijo. Do tega taborišča, ki je imelo okoli 250 velikih barak, v eni baraki 60 m dolgi in 8 do 10 m široki je bilo po 4000 do 4500 vojakov. Skupno število vojakov je znašalo okoli 24 do 26 tisoč.

Do tega taborišča so vozili celi vlaki ranjencev in bolnikov s fronte in so jih tukaj operirali, če so bile operacije nujne, lahke ranjence pa so od tu pošiljali v severno Avstrijo, ker so bile bolnice na Češkem in moravskem ter Šleziji polne ranjencev iz ruske fronte na Karpatih in deloma iz fronte v Romuniji od leta 1916 dalje.

Bolnice je oskrbovala Avstrija z dovozom prehrabnih potrebščin iz vseh strani iz notranjosti države, deloma pa tudi s prisilnim odvzemom hrane pri posestnikih na Štajerskem. Kar se tiče vina, sem ga največ dobavljal jaz v letih 1916 in 1917.

Na sredi taborišča je bila tudi velika pekarna, ki je pekla vsaki dan za vso množino vojaštva kruh, tako da je bilo taborišče s kruhom dovolj preskrbljeno. To pekarno sem po koncu vojne med drugimi barakami tudi jaz prevzel in sem takrat eno leto ali dve leti v lastni režiji pustil peči ves kruh za begunce, ki so jih po vojni naselili iz goriške fronte. To so bili vsi tisti Slovenci in Hrvati, ki niso hoteli ostati pod Italijo. Kajti meje

z Italijo so bile že preje določene z Londonskim paktom.

Uprava teh bolnišnic je bila vojaška, ker v gradu na Strnišču je stanoval štab vojaške avstrijske uprave z generalom na čelu, med tem ko so drugi zdravniki stanovali v boljše zgrajenih barakah, zanje zgrajenih. V taborišču Mlada Boleslava na južni strani proge je bila tudi velika pralnica, v največjem obsegu, kjer so prali perilo za celo taborišče. Na severni strani železniške proge pa je bilo veliko prosto kopališče za vojaštvo, velik betoniran bazen. Obenem je bilo na severni strani železnice je bila velika kalorična električna centrala z tremi velikimi parnimi lokomobilami, ki so imele vse skupaj pogonske sile za tristo KS. Dajale so vso razsvetljavo in pogonsko silo za razne motorje vodovoda, ki je bil razpeljan po celem taborišču v vseh oddelkih. Vsaka baraka je imela svoje vodovodne povezavo s centralnim vodovodom, ki je bil daleč v gozdu, črpan s šestimi motorji iz treh globokih betoniranih studencev. Ti studenci so še danes vidni.

Vodo so črpali ti vodnjaki iz talne vode, kakor jo črpa tudi sedanja tovarna aluminija. Tako je bilo celo taborišče preskrbljeno z zelo dobro pitno vodo, ki ima močen pritisk pod zemljo s Pohorja po celem ~~Dravskem~~ ^{Dravskem} polju.

Izven tega vojaškega naselja je bilo še na južni strani proti Lovrencu poseben del taborišča s priprostimi barakami, bilo jih je okoli 20 do 25, ki so služile za nameščanje ruskih ujetnikov. Te je dajala avstrijska vojna uprava taboriški upravi za razna težka zemeljska dela ali pa tudi poljska dela, na poljih, ki so okoli taborišča ostala še za obdelovanje.

Vsaka bolnica je imela okoli svojega zemljišča dva metra visoko žično ograjo, da so se bolniki tiste bolnice lahko zadržava li le v tistem delu bolnice, ki je bilo za tisto ograjo.

Tudi vojaške straže, ki so bile redno največ zasedene z avstrijskimi nemškimi vojaki, ker slovenskim in hrvaškim vojakom niso več zaupali. Te straže so bile tudi boljše oskrbovane, kakor vojni ujetniki. Povdarjam, da so ruski vojni ujetniki dobivali zelo male porcije hrane in zelo borno hrano tako da so hirali in celo umirali. Tu je bilo okoli 2000 ruskih vojnih ujetnikov. Med tem ko so dobili stražaji po i kg hruha na dan ali celo več, bolni vojaki pa po zdravniškem predpisu, so dobili ruski ujetniki pa komaj eno četrtnino vojaškega kolača, to je okoli 25 dkg na dan. Poleg kruha so dobili borno krompirjevo ali fižolovo ju-

ho, če je bil fižol sploh na razpolago.

Vse delo, ki so ga izpolnjevali ruski ujetniki, je bilo vedno pod strogim nadzorstvom stražarjev, ki za ruske ujetnike niso poznali nobenega usmiljenja. Najbolj se je poznala ta krutost nemške vojaške straže, če so tudi ujetniki spustili izven taborišča, da so pomagali obdelovati polja ~~xivili~~ posestnikom v okolju. Od teh posestnikov niso smeli sprejeti nobene nagrade. Vsak je moral biti zadovoljen, da je prišel iz taborišča kdaj iz taborišča, da mu je kdo na skrivaj podaril malo količino tobaka in cigaret.

V taborišče Vršavice, kjer so bili nameščeni spolno bolni pa je bil dohod nedovoljen, razen za sorodnike, ki so bolnike obiskale pod strogo kontrolo stroge straže. Izhod je bil prepovedan, dokler niso bili popolnoma zdravi.

Posestvo, kjer je bilo zgrajeno to taborišče, je bilo za uporabo taborišča namenjenih 300 oralov, vse posestvo pa je merilo 576 oralov. Od tega posestva je bilo 50 oralov travnikov v Podgorju pod Ptujsko goro in v Medvedcih in velik vinograd 40 oralov v okolišu Stoperc.

To taborišče je gradila avstrijska vojna uprava leta 1915 v največji naglici, da so lahko sem transportirati ranjence, za katere niso več imeli mesta drugod. Za zdravnike in nadzorne oficirje je bila zgrajena tudi lepa kavarna, kjer pa so smeli bivati le oficirji in zdravniki in pa tisti vojaki, ki so jih odpustili iz bolnice po ozdravljenju, če niso bili poslani takoj nazaj v fronto. Ta baraka je bila blizu sedanje ceste na Lovrenc.

Civilne osebe niso smele prinašati v bolnico živila zaradi motenja pri zdravljenju.

Pripomenjam, da sem med češkimi zdravniki, ki so bili v čeških rezervnih bolnicah poleg avstrijskih zdravnikov, našel navdušene reformatorje in rušitelje tedanje Avstrije. Tako je bilo jasno, da taka armada, ki je imela ~~sviki~~ v svojih vrsta več Slovanov kakor Nemcev in Madžarov, ki niso želeli, da bi Avstrija zmagala, ampak so izkoristili vsako priliko, da so pomagali koliko je bilo mogoče slovanskim vojakom, da so jih zadržavali v bolnicah dokler je bilo mogoče. Tako so si ti vojaki lahko reševali svoje življenje in svoje zdravje.

Ti so bili nad potekom vojne, ki je kazala s svojimi vojnimi neuspehi na siguren poraz. Taki odkritosrčni pogovori so bili seveda zelo tajni med zaupnimi znanci.

Veliko težkih ranjencev je ali umrlo naravne smrti ali po operacijah. Za umrle so uredili vojaško pokopališče v velikem kvadratnem prostoru v gozdu. Na sredi tega pokopališča so sezidali lepo spominsko kapelo, kjer je vršil župnijski urad iz Lovrenca cerkvena opravila in pokopaval katoliške vojake. Na pokopavali pa tudi pravoslavne in muslimane iz Bosne in Hercegovine. Muslimanom, ki so odklanjali svinjsko hrano, so morali dajati drugo hrano. Vsaka bonica je imela svojo kuhinjo v svojem taboriščanem delu.

Vse to taborišče je bilo najbolj napolnjeno leta 1916 in 1917 tako dolgo, dokler ni avstrijska vojska s pomočjo nemške vojske izvršila predora pri Kobaridu leta 1917, ko je potem avstrijska in nemška vojska prodrla v Italijo do reke Piave. Takrat je ta lazaret razbremenilo nekaj novih zgrajenih lazaretov drugod. v zaledju našega Primorja in bolnic v Trstu in Gorici ter v Furlaniji v Vidmu. Kot lazaret pa je služilo do konca vojne leta 1918.

Kakor sem pozneje izvedel, je avstrijska vojna uprava leta 1915 zazidala v to taborišče in investirala 16 milijonov zlatih kron, kakor je vodilo vojno ministrstvo na Dunaju to evidenco in jo po vojni utrdi pri mirovnih pogajanjih z našo novo državo hotelo uveljavljati. Če vzamemo v poštev, da je leta 1915 ob začetku vojne z Italijo, še bila vrednost avstrijske krone kakor švicarki frank in da so takrat 4 avstrijske krone predstavljale vrednost 1 ameriškega dolarja - se iz tega razvidi, koliko je avstrijska vojna uprava morala investirati v to bolniško naselje ali taborišče, ki je imelo uradni naziv: Das vereinigte Reserve Spital in Sterntahl bei Pettau.

Lastniku tega zemljišča in posestva, kjer je bila zgrajeno taborišče, je avstrijska uprava dala intabulirano pogodbo, da mu povrne odškodnino za polja in gozdove, ki so mu jih najmanj posejal, ali pa da ima za cenilno vrednost predkupno pravico za vse naprave in objekte, ki so bili na tem njegovem zemljišču dograjeni in ki bi še po končani vojski bili porabni za kakšne drugačne gospodarske namene. S to pravico, ki jo je ime lastnik od avstrijskega vojnega ministrstva na svojem posestvu vknjiženo sem se jaz poslužil, ko sem kupil po vojski to celo posestvo od prejšnjega nemškega lastnika, da je on vso to pravico prenesel s

s prodajo na mene.

V tem taborišču se je nahajalo v zemlji veliko premoženje vsled tega, ker je bil m oderni vodovod razpeljan po vseh rezervnih bolnicah za pitno vodo in umivanje, ker je bila vsa voda zelo zdrava in brez možnosti za okužbo z boleznimi, ki se po javljajo med vojno. Ves teren taborišča je bil povezan z betonskimi kanali za vremenske vode in pa za odvode fekalij. Vsi ti kanali so bili združeni v velik odvodni kanala, ki je odvajal odpadne vode in fekalije v šest velikih greznic, ki so bile betonirane in vsaka je imela okoli 60 do 80 km². Tam so se te usedline zbirale na dnu, medtem ko ~~se~~ je voda sama izpuhtela. Usedline je taborišče odvažalo na polja in jih oddajalo kmetom, da o jih kmetje odvozili po želji na svoja polja. Zato zbiranje fekalij in vremenskih voda je bila urejena velika avtomatična postaja za črpanje teh voda, tako da se je črpalka sama vključila in izključila v primeru dovoljne vode ali obratno.

Ker nismo opisali še vseh pomembnih okolščin v zvezi s s taboriščnim pokopališčem, jih bomo navedli sedaj.

Pokopališče je takrat vojaško poveljstvo doličilo na JV strani pokopališča, nasproti vasi Apače proti severu. To pokopališče je bilo takrat ograjeno z žično mrežo. Vojakom so postavljali skromne, toda dostojne spomenike, ki so bili po večini iz betona, tako da bi vzdržali precej doljšo, na vsakem so označili ime ^{pokopanega} vojaka, v kateri edinici je služal, pri mnogih so navedli tudi rojstne podatke in na katerem bojišču je dobili usodno rano. Pokopališče je takrat imelo okoli 6000 m². Na sredi je vojna uprava dala sezidati leta 1916 lepo kapelico, ki stoji še danes.

Od leta 1915 pa do konca vojne v začetku novembra 1918 so na tem pokopališču shranili trupla preko 3000 vojakov. Med njimi so bili vojaki vseh narodnosti, ki so se borili v avstrijski armadi v prvi svetovni vojni. Vem, da so bili mnogi ~~ki so se~~ borili proti svoji volji. Med njimi je bilo največ pripadnikov slovanskih narodov, Čehov, Hrvatov, Poljakov, Slovencev in Srbov ter Slovakov. Srbi so bili iz Srema, Banata in Bačke ter iz Bosne in Hercegovine.

Razpust in propad taborišča

Prej kakor smo pričakovali, je prišla dozovitev propada Avstro-Ogerske monarhije.

možnost
da se
1918

Vsled majniške deklaracije, ki je izšla maja 1917, po smrti cesarja Jožefa I oktobra 1916, se je narodna zavest posameznih slovanskih narodov v Avstriji zelo razvila. Po prejšnjo vlado cesarja Franca Jožefa so namreč vladali v avstrijski polovici države na Dunaju samo zastareli nemški grofje in baroni, ki niso dopuščali posameznim narodom razširjenje njihove svobode in jim kratili v kolikor so mogli višjo izobrazbo. To se jim je zdelo za obstoj avstrijske monarhije potrebno, ker bi slovanski inteligenti utegnili postati nevarni za obstoj avstrijske monarhije.

Tako so postopali tudi Madžari v Budimpešti, ki so kratili Srbom in Hrvatom širjenje narodne zavesti in izobraževanje.

Vsled teh velikih žrtev, ki jih je vojska naložila avstrijskim narodom, so narodi po smrti Franca Jožefa, že leta 1917 zahtevali večje narodne pravice, ki jih je prejšnja vlada ignorirala in nela tri leta med vojno ni sklicala parlamenta ne na Dunaju, ne v Budimpešti.

Vsled tega je prišlo do majniške deklaracije 1917, meseca maja, kjer so Slovenci s spomenico novemu avstrijskemu cesarju predložili več sto tisoč podpisov, zahtevali večje svoboščine za svoje narode in večjo šolsko izobrazbo. ~~Ke~~

Med tem časom so se tudi na frontah pojavili vojaški upori, ki so jih vodili pripadniki jugoslovanskih narodov, sicer na tihem, a izbruhnili so celo na fronti. Tako se je pojavil upor našega rojaka Ludvika Pivka, ki je s celim bataljonom svojega vojaštva prešel na italijansko stran na južnem Tirolskem in s tem celi odsek fronte predril presek avstrijsko vojaško linijo. Enak upor je bil tudi med češkimi in slovenskimi vojaki. ~~Slovenci~~ Slovenci so se uprli v 47 polku v Judenburgu in 97 polku pri avstrijski Radgoni. Seveda so te upore kruto zatrli, tako, da je postrelila voditelje upora. Zato se ne moremo čuditi, da je cela avstrijska vojska bila med vojaštvom že podminirana, posebno, ker je bilo ljudstvo nezadovoljno zaradi hudih rekvizicij hrane med ljudstvom. Primanjkovalo pa je tudi veliko nujnih potrebščin za gospodarstvo.

Ker je med tem časom tudi italijanska vojska spremenila svojo taktiko, da je veliki del smatral, da je vsled londonskega pakta prišel čas, da svoje želje uresničili, ki jim je londonski pakt obljubil.

Najprej so češki rodoljubi in poslanci parlamenta sklicali v Pragi samostojnost češke, moravske in šlezijske kronovine, ki je bila v okviru Avstrije - okoli 26. oktobra 1918. Nato so hrvatski in slovenski rodoljubi sklicali v Zagrebu narodno veče in so 28. oktobra 1918 oklicali samostojnost hrvatskih slovenskih pokrajin z vključitvijo Slavonije, Bosne, Hercegovine in Dalmacije v svojo novo politično skupnost, ki so ji dali ime Jugoslavija. Nato so te ustanove, Češka, Jugoslovanka in Madžarska poklicale s fronte v domovino svoje polke, ker se je fronta na Piavi na ta način razpustila tako samovoljno, je moral avstrijski general moral sredi oktobra skleniti oubupno premirje z antanto, ki je bilo podpisano 3. oktobra 1918 v Tridantu ~~in~~ v Južni Tirolski.

Vojska je začela zapuščati bojišča in v velikih skupinah so se vojaki vračali na domove. Tako se je tedaj izpraznilo tudi vojaško taborišče oziroma vojaška bolnica pri Ptujju.

Vojaštvo je v celih vlakih zapuščalo fronto in hitelo domov, naveličano dolgotrajne vojne. Zato je že prvi dan novembra 1918 vse vojaštvo, ki je le moglo zaradi zdravja zapustiti Strnišče in vzelo seboj kar je pač moglo. Prvi so pobegnili iz taborišča Avstrijci v Avstrijo. Taborišče je bilo zato brez pravega varstva.

Dr.

Ni čuda, da je zato okoliško prebivalstvo na polju, naveličano vojne, ki mu je primanjkovalo oblačil in drugih potrebščin zaradi ~~zsigexvrajne~~ za gospodarstvo zaradi medvojnega omejenega nakupa - planilo od vseh strani v taborišče in začelo odnašati v veliki meri perilo in posteljnino in pa tudi razno orodje, ki so ga našli v skladiščih. To se je dogajalo dva ali tri dni. Odvažali so nekateri kar na vozovih, do vrha naložene s perilom in tudi z živečem. Plenjenje je bilo potrebno prekiniti, kar so v Ptujju uredili.

Iz Ptujja so v tistih dneh najhujši naši nasprotniki, tako župan Ornik in njegovi ožji sodelavci, kakor dr. Plachky, odvetnik v Ptujju in urednik "Štajerca" - Linhart in še drugi - pobegnili že prvo noč na 1. november v Avstrijo. Z njimi je pobegnil tudi okrajni glavar. Zaradi tega smo ustanovili v Ptujju ustanovili že 1. novembra 1918 narodni svet, da smo takoj mislili na to, da smo prevzeli občinsko upravo in glavarstvo. Tam se je nahajal v tem času kot referent edini slovenski uradnik dr. Pirckmajer, ki je bil Slovenec iz Frama in ga je narodni svet postavil za okrajnega glavarja za naknadno odobritvijo narodnega veča v Zagrebu.

Edini vojaški zdravnik, ki je ostal v taborišču Strnišče je bil dr. Franc Toplak, sedaj zdravnik za socialno skrbstvo v Mariboru, ki je bil Slovenec po rodu iz Slovenskih goric in ki je slučajno bil z mano dobro znan, ker je poročil leta 1917 nečakinjo moje žene, doma iz Ljubljane in je dosegel mesto med zdravniki leta 1917 in 1918 na Strnišču kot vojaški nadzdravnik

Ker sem jaz uvidel in tudi drugi v Ptujju pri narodnem svet, kjer sem tudi jaz član, ki je obstojal iz maloštevilnih slovenskih trgovce in ~~meščanov~~ ^{drugih slovenskih} in novega okrajnega glavarja dr. Pirkmajerja - da se v ropanjem taborišča na Strnišču godi naši skupnosti velika gospodarska škoda, ker jih bo nova država potrebovala za gospodarske objekte in morda vojaške - smo takoj zbrali tiste zavedne Slovenske vojake, ki so se vrnili z vojske, navdušeni za novo domovino in nekaj drugih prostovoljcev iz Ptujja in okolice. Ti so začeli odločno braniti pod poveljstvom zdravnika dr. Toplaka in poročnika ~~Reiča~~ ^{Rajha}, edinega slovenskega oficirja na razpolago, tedaj baš na dopustu, ko je bil razpad avstrijske vojske. Ta je prevzel vojaško komando po dr. Toplaku, ki je bil prve dni edini primeren v prvih treh dneh, da je komando prevzel.

Kako se je to ropanje razvnelo, je dokaz tudi smrt poveljnika obrambnih čet dr. ~~Reiča~~ ^{Rajha}, ki jih ga je nekdo od plenilcev od daleč ustrelil. Ubijalca nismo nikoli izsledili. Branilcev Strnišča je bilo okoli 30 do 50, v raznih dnevih različno. Plenilci ~~so~~ ^{še pr-} drugi ali tretji vdan po napadu zažgali nekaj manjših barak in veliko skladišče z inventarjem in zalogami hrane, ki so si jo nekateri hoteli prilaistiti v preveliki meri.

Dne 5. ali 6. novembra, ko so odhajali vojaki s fronte proti domu, se je zgodila velika železniška nesreča na ovinku železniške proge pri Zg. Hajdini. Vlak je bil prenapolnjen in osi posameznih vagonov so bile prevroče od prevelikega bremena, kar so videli že v Pragerskem. Železničarji so opozorili, naj vagon z vrčimi osmi iz kompozicije odstranili in ga pustili na Pragerskem. Toda vojaki oziroma komandant neke formacije je strojevodja prisilil, naj vagon ostane, zato pa se je pri ovinku pri Hajdini ta vagon, ki je bil tretji ali četrti v kompoziciji vlaka, vsled zloma osi odtrgal in potegnil s seboj še 7 do 8 voz, to je 2/3 vlaka. Vlak se je iztiril in pri tej nesreči je zgubilo življenje 80 vojakov takoj, 150 je bilo ranjenih. Ranjence smo spravili v ptujsko bolnico, ker je strojevodja peljal kar naprej, ne da bi vedel, da se mu je 2/3

vagonov odtrgalo med potjo. Žrtve železniške nesreče so pokopali na hajdinskem pokopališču in jim čez leto dni postavili dostojen spomenik nad skupnim grobom.

V te rezervne bolnice, ki so po končani prvi svetovni vojni zgubile pomen vojaških bolnic, je tja doselila primorske begunce iz goriške in tržaške okolice, vse, ki niso hoteli ostati pod Italijo, ker so sprevideli, da antanta hoče londonski pakt z Italijo pri zaključku mira izvesti.

Pripomniti moram, da je Italija takoj po sklepu premirja z Avstrijo začela uveljavljati svoje pravice, ki jih je dobila s sklenitvijo Londonskega pakta in zasedla tiste dele, ki so ji bili leta 1915 določeni. Začela je zasedati poleg Goriške in Istre tudi pristanišče Reko, ki bi morale ostati namesto Trsta novoustanovljeni Jugoslaviji. Reko je zasedel Dannunzio. Italijanska armada je prodirala preko Vipavske doline na Notranjsko in je hotela zasedeti Ljubljano in ozemlje do Trbovelj, da bi dobila rudno bogastvo premoga. Toda na meji med Logatecom in Vrhniko jim je pohod zastavil ^{srbski} kapetan Švabič z nabranimi srbskimi ujetniki v Ljubljani in okolici in z nabranimi slovenskimi dobrovoljci iz Ljubljane in okolice. Tako je preprečil morda dve do tri letno ^{ital.} zasedbo Ljubljane do sklenitve miru.

Med tem časom so slovenski begunci iz Goriškega in Trsta prihajali v novo Jugoslavijo in te je ^{spomlad 1919} ljubljanska ~~iz~~ poverjenišтво centralne vlade naselila v Strnišču, in sicer okoli 2000 ljudi, in jih tudi oskrbovala z živili, dokler niso našli zaposlitve. Tudi Vranglovci, ki so se morali umakniti iz Rusije, so prišli v Strnišče, kamor jih je poslala jugoslovanska vlada v Beogradu. Teh je bilo okoli 1500 do 2000. ^{gojenci} To je bilo v letih 1919

Od Rusov so prišli v Strnišče Donski in Krimski korpusa. V Strnišču so nadaljevali s svojim šolanjem. Oba korpusa sta bila v Strnišču leta 1919 in 1920, leta 1921 so pa jih že odselili v Beograd in jih priključili vojni akademiji v Beogradu, kjer so se šolali do konca studija.

Leta 1919 je kolonijo v Strnišču oskrbovala država. Leta 1920 je državna uprava v Ljubljani goriške begunce v okolice Lendave, v naselju Pinica in še v nekaterih drugih vaseh. V Strnišču so zato demontirali nekaj barak in jih prenesli v lendavsko področje kjer so jih postavili beguncem, za zasilna stanovanja.

Da bo bralec razumel odkod so mi znane podrobnosti o Strnišču, moram povedati, da sem že leta 1915. in 1916. mislil, kako bi se dalo koristno uporabiti naselje biolnišnice po vojni. Povdariti moram, da so bile za investicije ^{za industrijsko naselbino} kaj pripravne velika vodovodna mreža, okoli 7 km dolžine po taborišču in prav tako dolga kanalizacija, kakor tudi obširna razpeljava poljske železnice dolge okoli 5 km, kar bi novo nastala industrija lahko zelo koristno uporabila.

Omeniti moram, da so nemški veleposestniki mislili takoj po končani vojni, kako bi svoje imetje pri nas vnovčili zaradi selitve v Nemčijo, ker so se širile vesti, da bo nova Jugoslavija izvedla veliko agrarno reformo, ki bo zajela veleposestva. Ker je bilo med ptujskimi Slovenci malo podjetnih ljudi in tudi niso imeli zato večjih denarnih sredstev, vzroki so bili v vojnih razmerah - se ni nihče od njih mogel kupiti posestva v Strnišču, ki ga je dal lastnik naprodaj. Državna uprava pa ni pustila posestev parcelirati na drobno, zaradi večje donosnosti večjih posestev. Lastnik je ponudil posestvo tudi meni in sicer je lahko prodal le zemljišče in kar je bilo dograjeno pred letom 1915, njegov grad in gospodarsko poslopje za živino in konje v večjem obsegu in nekaj stanovanj za svojo služinčad.

Dalj časa sva se o nakupu pogajala, nato pa sva se pogodila za posestvo in stavbe in tudi predkupno pravico, ki ga je imel od avstrijskega vojnega ministrstva z vknjižbo zagotovljeno, je odstopil meni. To je bilo marca hziroma februarja 1919.

Za naprave taborišča in za barake, ki so leta 1919 in 1920 ostale, sem se moral pogajati z demobilizacijsko komisijo v Ljubljani, od katere sem na koncu leta 1920 kupil tudi preko 100 barak nekdanjih bolnic, vso električno centralo in vse omrežje vodovoda, železnice in kanalizacije za skupno vsoto za ca 10 mil. kron, ki so bile leta 1920 v Jugoslaviji še veljavne kot denarno sredstvo. Pač pa sem se moral zavezati, da bom te objekte porabil za ustanovitev večje industrije ali več industrij na tem terenu, ki bi imele v teh napravah v resnici zelo dobre ustanovne pogoje.

Da sem imel z begunci in s člani ruske kolonije dveh korpusov takoj leta 1919 in 1920 velike skrbi in neprijetnosti, ker so vsi hoteli sekati po mojih gozdovih, ki so pripadali posestvu Strnišče in jih klju temu, da sem imel svojega gozdnega čuvaja, nisem mogel dovolj braniti pred temi poškodbami v mojih gozdovih in pa zastojn-

sko nabavo kurjave v mojih gozdovih. Takoj sem začel iskati na vse strani interesente za skupno ustanovitev večjih industrij pri tem taborišču, posebno ker me je režija, vzdrževanje električne centrale zelo veliko stala, potrebna pa je bila pogonska sila zaradi vodovoda in pa odvoda fekalij za celo taborišče, ker so bili ti naprave stalno v pogonu.

Med raznimi interesenti sem našel le eno veliko podjetje leta 1920 oziroma že po nakupu taborišča ~~xxxxxxxxxxxx~~ na koncu leta 1920. To podjetje je bilo v ^{Češki} Lipi na severni Češki, ki je imela tam tovarno za izdelovanje tovornih in popraviljanje tovornih vagonov. Tej tovarni sem hotel odstopiti celi severni del taborišča z zemljo južno od železnice, kjer ^{sta} je bila ⁱ naselbina rezervne bolnice Klatava in ^{lada} Mala Boleslava in okoli 30 oralov zemlje naokoli, z vesni barakami, ki so bile tam za zasilno stanovanje delavcev in deloma za zgraditev nove tovarne.

Vse te objekte, ki so bili za to tovarno določeni po odposlancih dveh inženirjev iz severne Češke, so smatrali tisti strokovnjaki dovoljno za mojo soudeležbo pri tem podjetju, ker vse stroje in strokovnjake in deloma tudi precej materiala bi dala tovarna iz Češke sama v to novo tovarno vagonov na tem terenu Strnišča.

Ko smo pa prišli z inženirjem, ki je bil glavni zaupnik te tovarne v Beograd na ministrstvo železnic in jim ta načrt za osnovo te tovarne predložili in vprašali tudi, ali bodo dali tej novi tovarni tudi tej tovarni v popravilo in restavracijo teh mnogih vagonov, ki so bili poškodovani v velikem številu med svetovno vojno in so ležali v Mariboru na Teznem. Tam je bilo potrebno popraviti okoli 1000, ki ^{bi} jih lahko restavričali z manjšimi stroški. Veliko število poškodovanih vagonov je stalo tudi v Vižmarjih pri Ljubljani in v Sevnici, ker so imeli pri železnici večje industrijske tere, ker na drugih žel. postajah niso imeli za te vgone dovolj industrijskih tirov.

Toda na naše veliko začudenje, je direkcija železnic v Beogradu izjavila, da za taka popravila imajo železniške delavnice v Mariboru, ki so že urejene in da nove tovarne vagonov na Strnišče zaradi bližnje avstrijske meje ne morejo dovoliti.

Tako mi je ta praktičen in možen načrt za večjo industrijo bil onemogočen, četudi bi ta sigurno dobro uspevala in napravila

veliko koristi naši novi državi Jugoslaviji.

Da sem imel z iskanjem teh industrij velike potovalne stroške, ker sem iskal taka podjetja po Avstriji, Čehoslovaški in Nemčiji, je samo ob sebi razumljivo. Od jugoslovanskih podjetij, ki so že obstojale vžpred vojnih časov, niso hotele ustanoviti novih filjalk ali konkurenco svoji lastni industriji.

Ko sem imel v začetku leta 1921 že celo taborišče, v kolikor je še bilo lesenih barak, sem se trudil, da bi dobil drugo večje podjetje na Strnišču, ki bi tam lahko obstajalo.

Povezal sem se zato s tvornico sladkorja v Osjeku, da bi ona z mojim sodelovanjem in vlogo zemljišča gradu in gospodarskih poslopij in materiala barak, kar se da pri zidanju nove tovarne porabiti - zgradila filijalno tovarno za sladkor v tem taborišču Strnišču. Zato bi porabila polja okoli gradu in bi se povezala s ptujskim okrajem s kmetovalci za pridelavo sladkorne pese. Že v začetku leta 1921 je ta tovarna dala meni na razpolago okoli 600 do 800 kg semena sladkorne pese, ki sem ga razdelil v manjših količinah 20 do 30 posestnikom za poskušnjo pridelavo sladkorne pese že leta 1921. Rezultati te poskusne saditve sladkorne pese so bili dobri, ^{o čemer smo se v jeseni prvega pridel.} kar sem jaz in tovarna v Osjeku leta 1921 z analizo se prepričali, da je ta pesa vzgojena na Ptujskem polju imela ravno tako bogata s sladkorjem, kakor tista v okolici Osjeka.

Četudi je bila takrat cena za sladkorno peso mnogo nižja, kakor je danes, ~~kaxja~~ kar je tovarna sladkorja in druge tovarne v Banatu upoštevala pri pridelovalcih, ki jih je pridobila za pridelovanje sladkorne pese. Pri pridelku vsako jesen, ob nakupu pese, je dajala tovarna pridelovalcem na vsakih 100 kg oddane pese - 3 kg rafiniranega belega sladkorja. Tako so postopale vse sladkorne tovarne v Banatu in Bački po sklepu svojega sladkornega kartela in tako tudi Čukarica in Jagodina v Srbiji, kjer so bile že preje sladkorne tovarne. Vse te tovarne so bile odvisne od sladkornega kartela, ker so bile tedaj karteli raznih strok dovolje-
niž. Vsled tega je v začetku leta 1922, ko se je že vodstvo sladkorne tovarne v Osjeku izjavilo, da so voljni dati sredstva na razpolago nove sladkorne tovarne v Strnišču, ako dam jaz kot moja vlogo v ta obrat zemljišče, grad in gospodarska poslopja na Strnišču in pa barake v kolikor so obstojale za zasilna stanovanja delavcev in deloma porabo lesenega materiala pri zidanju tovarne, z vodovodom in vsemi napravami kanalizacije, je tudi v tem primeru nastopil sladkorni kartel in je Osješki tovarni prepovedal udeležbo

pri tej osnovi nove tovarne, ki bi bila pač konkurenčna tovarna. Kartel se je postavil na stališče, da bi kateri član kartela sezidal samostojno konkurenčno tovarno v Sloveniji, ker so stali na stališču, da obstoječih šest sladkornih tovarn za Jugoslavijo pridelajo vsako leto dovolj sladkorja, četudi se je izkazalo, da to ne drži, ker so v suhih letih, ko je bilo malo pridelka sladkorne pese, morali več sto vagonov repe uvoziti v Jugoslaviji iz drugih držav, da je bila krita domača potrošnja. Tako je tudi ta projekt padel v vodo in ga nisim mogel usresničiti z vsem svojim trdom. Da bi pa na podlagi delniškega kapitala bilo mogoče, kot delniška družba tako tovarno zgraditi, pa je bil takrat po prvi vojni med Slovenci premalo interesentov, ki bi lahko delniški kapital ustvarili. Tudi zaradi ^{finančne moči} oblasti kartela bi bilo težko, da bi taka tovarna lahko obstojala, saj sta dve taki tovarni zaradi represalij morali prenehati, komaj ko sta začela obratovati. To sta bili tovarni v Uzori pri Doboju in v Sivcu pri Bački.

Leta 1923 sem našel spet tovarno v Brnu, ki je izdelovalo razna sukna iz volne. Ta tovarna je bila pripravljena ustanoviti tekstilno tovarno sukna v Strnišču, prav tako z mojo vlogo zemljišča, zgradb gradu in gospodarskega poslopja ter barak, kolikor bi jih potrebovali. Strokovnjaki iz tovarne v Brnu so ugotovili, da je naša talna voda pretrda in bi jo morali oni sproti omehčavati, kar povzroči že velike stroške. Drugi negativni pogoj je bila volna iz Bosne, ki je bila pregroba in zato bi morali uvažati iz Avstralije, ki so jo dobivali tudi za svojo tovarno v Brnu. Zaradi teh vzrokov je tudi ta zamisel propadla.

Vsled tega sem začel že leta 1923 in tudi že prejšnje leto mislil, kakšna manjša podjetja bi ustanovil v Strnišču, da bi s tem dokazal, da je tu ugoden teren za razne industrije. Najprej sem ustanovil tovarno za lesno volno, kjer sem od demobilizacijske komisije v bivši tovarni usnja Pirich prevzel in odkupil tri strije za izdelovanje lesne volne, ker sem uvidel, da bi iz teh gozdov, ki sem jih pridobil z nakupom posestva, lahko mnogo let izdeloval lesno volno za pakiranje raznega blaga, posebno vina in piva v steklenicah. To blago smo morali preje naročevati iz Tržiča na Gorenjskem, kjer se bili veliki gozdovi v rokah industrijalca Borna. Ker je moralo to blago preko Ljubljane in Zdanega mosta, je bilo zvezano iz izdatki prevoza do Ptuja in do drugih krajev Vzhodne Slovenije. Lesne volne se je pri nas veliko po-

trebovala pri pakiranju jaje za izvoz, in pa tudi emajlirane posode. Tudi gradbena obrt je potrebovala golj grobo lesno volno za izdelavo heraklitnih plošč, ki so jih porabljala gradbena podjetja za izolacijo sten, ali za izolacije hladilnic za pivo in mleko ali kake druge pijače, ki dnevne toplote ne prenašajo dobro. To podjetje se je izkazalo dosti rentabilno, toda naletel sem na težave pri gozdni inšpekciji v Mariboru, ki mi je začela braniti sečnjo lastnega gozda, rekoč, da les še ni dovolj dorasel. Poznejšim naslednikom na mojem posestvu s Strnišče pa je gozdni inšpektor v Mariboru le dovolil, da je smel sekati tudi na tem posestvu gozdove. Za obrat sem moral kupovati les na Pohorju in pa s Konjiške gore, kar me je stalo veliko. Vseeno pa se je produkcija izplačala. Ta obrat sem imel 6 let in v njem je delalo 13 do 14 delavcev, ~~med njimi~~ med njimi za lažja dela 3 do 4 ženske. Zato sta služili dve veliki baraki na severni strani železniške proge. Begunci so leta 1922 že odšli večinoma v Prekmurje, nekateri so se naselili tudi v Ptuj.

Drugo podjetje, ki sem ga ustanovil na Strnišču je bila tovarna slamnatih talcev za pakiranje piva in vina v steklenicah. Te izdelke smo morali do tedaj uvažati iz Velike Kaniže iz Madžarske. Ker sem pa teh izdelkov mnogo potreboval jaz sam za svojo vinsko trgovino, ^{v Ptuj} saj smo pošiljali šampanjce in vino v steklenicah. Tovarno šampanjca sem imel tudi v Ptuj skupaj z vinskim strokovnjakom ^{Hinze-jem}. On se je svoj ^{izdelovanj} stroki ^{šampanjca} priučil v Franciji. Finansiral sem ga jaz, ker on za to ni imel potrebnega kapitala. Zato sem sezidal posebno poslopje na svojem dvorišču v Ptuj, ki ga sedaj uživa mlekarna. V vinskem obratu sem imel zaposlenih okoli 18 do 20 delavcev, od teh je bilo okoli 3-4 delavk, največ so bili zaposleni v tovarni šampanjca s štirimi kletmi in skladišči. Tu smo imeli vskališčenih v petih kletih do 100.000 steklenic šampanjca. Do najboljše konjunktore smo prišli leta 1923 in 1924. Naš šampanjce sem pošiljal po celi Jugoslaviji /dvor letno 6000 steklenic/. Za šampanjce sem uporabljal največ haloškega in nekaj ljutomerskega. Šampanjce smo izdelovali v treh vrstah in sicer najcenejši je bil Imperial, druga je Elitesekt, tretja pa Diamantsekt. Ta je bila najdražja in iz najbolj močnega vina. Moja vinska trgovina v Ptuj, ki sem jo vodil sam s svojo ženo v velikem obsegu mi je donašala, da sem si upal kupiti Strnišče in celo taborišče, ker sem računal, da bi bilo mogoče sčasoma ustanoviti trgovsko ^{in industrijsko} velepodjetje po vzoru znane kemične tovarne Šiht na Češkem v Ausig. /Vinsko trgovino sem osnoval leta 1900

v Beljaku, kjer sem študiral tri leta na gimnaziji. Tam sem prodajal očetovo vino, ki je dobavljal tudi vino od drugih posestnikov iz Jurja ob Ščavnici. Že prvo leto sem prodal očetu 143 hl vina, drugo leto pa že 293 hl, tako da sem se odločil po tem uspehu, da sem vse dohodke od prodaje izročal očetu in s tem se hotel delno oddolžiti domači hiši in očetu za stroške, ki so jih imeli z mojim študijem na gimnaziji. Takrat sem se tudi odločil, da se bom po osmi gimnaziji posvetil trgovini. Preje sem seveda moral odslužiti vojaške službe kot enoletni prostovoljec. Odložil sem jo v Pragi leta 1903 in 1904. Prago sem prosil kot mesto vojaške službe zato, da se naučim češki in dobim bolj široki pogled v gospodarstvo češke dežele in da se bolj spoznam zelo razvito češko industrijo, ki je prednjačila v celi v Avstriji.

Po odslužitvi vojaškega roka sem prišel na očetov dom in sem takoj začel samostojno trgovino z vinom. Takrat sem bil star šele 23 let, zato mi je moral oče dokupiti polnoletnost na sodišču v Radgoni. Tako sem si lahko zaprosil za obrtno dovoljenje za vinsko trgovino.

Začel sem v začetku z zelo skromnimi sredstvi, to je s 130 kronami. Osemsto kron pa mi je posodil moj stric v domači vasi, ki je moji podjetnosti bolj zaupal kakor moj lastni oče. V celem kraju okoli naše vasi so že vedeli, da sem vodil očetu že štiri leta prodaje vina zelo vestno, tako da so mi začeli na veliko ponujati domača vina. Tako sem lahko trgoval in prodajalcem vina po prodaji izročil denar po dogovoru. Tako sem z vinom trgoval tri leta in dosegel promet 3 do 4 tisoč hl vina na leto. Ker pa so bila tedaj ljutomerska vina najdražja med slovenskimi vini, in so tja prihajali kupci za ta najboljša vina iz cele Štajerske in tudi od drugod po Slovenije, sem se odločil, da se bom preselil iz Ljutomera, kjer sem imel dve leti trgovino od spomladi 1905 do spomladi 1907. Preselil sem se v Ptuj. V Ljutomeru sem imel v najemu za svojo trgovino v Gradišnikovi hiši poleg ubožnega doma/Pisarno in klet/.

V Ptujju sem najel stanovanje in klet najprej v mali hiši na vogalu Ormoške ceste in Trat/nasproti žveplarne trgovca Švaba/. Tam sem ostal dve leti, od 1. aprila 1907 in že prvo leto na jesen, novembra sem kupil od nemškega trgovca Švaba, sedanji prazen prostor ob železnici na sedanji Zrinjsko-Frankopanski cesti/sedaj zdravstveni dom v Ptujju/. Tam sem to stavbo sezidal leta 1911, štiri leta po prihodu v Ptuj. Leta 1908 pa sem že sezidal gospodarsko poslopje, ki se drži zdravstvenega doma na južni strani. Ostale stavbe v tem krogu sem zidal leta 1921, kjer je sedaj mlekarna, ki so jo Nemci po moji izselitvi iz Ptujja in nam vse zaplenili - uredili novo okrajno mlekarno v Ptujju. Ti dve poslopji je mlekarna po vojni od mene /naše družine/ kupila. Zidava sedanjega zdravstvenega doma v Ptujju me je takrat stala 600.000 avstrijskih zlatih kron. Takrat je veljala avstrijska krona v razmerju z dolarjem 4 : 1. Avstrijska krona je imela v nasprotju s dolarjem isto razmerje, kakor švicarski frank. V tej vinski trgovini je bilo zaposlenih 20 do 24 ljudi od leta 1915 do leta 1926. Pozneje pa sem moral zaradi Strnišča moj obrat v Ptujju zelo skržiti. Strniška podjetja so namreč moja finančna sredstva, pridobljena v Ptujju zelo zavzela. Naslov mojega podjetja je bil: Franc Čuček, veletrgovina z vinom v Ptujju. Šampanjsko podjetje, ki sem ga osnoval leta 1920, pa je imelo naslov: Franc Čuček in kom./šampanjske kleti v Ptujju/. Ženskih moči je bilo približno 1/3, včasih pa tudi polovico. Te so pomivale steklenice in jih napolnjevale. Do leta 1924 smo dvignili promet s šampanjcem do 45.000 steklenic na leto/100 - 150 dinarjev ena steklenica/. Na šampanje je bil visok luksuzni davek. Delali smo ga iz najboljših haloških vin, ki so se izkazale za to predelavo zelo primerne. Ta vina niso bila ne premočna in ne preslaba. Najboljša mera je 11 stopinj alkohola.

Strnišče

Na Strnišču je tovarna tulcev obstojela do leta 1928. Moj naslednik jo je preselil v Ptuj. To je bil najprej gostilničar Veseli. Po drugi svetovni vojski se je to podjetje združilo s Pleternjo v Ptujju, ki še obstoja. Tu je delalo 2/3 žensk in 1/3 moških. Skupaj je bilo okoli 14 do 16 zaposlenih. Imenovalo se je: Tovarna slamnatih tulcev na Strnišču pri Ptujju. Delali so v veliki baraki, v kateri smo notranje prostore preuredili za delavnico in skladišča.

Baraka je merila 60 m x 8-10 m.

Največje podjetje, ki sem ga osnoval v Strnišču je bila predelovalnica sliv za brinele. Osnoval sem jo leta 1921 v veliki baraki, ki je merila ca 200 m². Tam se zaposlil v sezoni, ko so zorele slive 80 do 90 žensk, moških pa dva do tri. Ženske so lupile slive in odstranile koščice ter jo nato raztegnile, da so se slive sušile, kakor suhe breskve. Teh sliv smo olupili 8 do 10 kg za 1 kg suhih brinel. Taka podjetja so bila tudi na Goriškem. Slive so sušili na soncu, nato 2-3 dni v večjih pečeh in nazadnje so se morale zažveplati z žveplenim dimom, da so ostale lepo rumene, kakor vosek. Potem smo jih pakirali v pakete po 1/4 in 1/2 kg, pa tudi po 1 kg in 2 kg - že v lesenih zabojskih. Naložile so se tako, kakor ribje luskine, posebno na vrhu in po sredi. Ko so bile posušene, so jih naložili v zaboje in pokrili s celofanom obrobki so bili papirnaté čipke. To blago smo pošiljali v druge države za tujo valuto, v Švico, Belgijo, Anglijo in Švedsko ter v Holandijo. Slive sem kupoval deloma domače, deloma pa smo jih dobili iz Valjeva in Čačka v Srbiji. Ker so bile Srbske slive debelejše, kakor slovenske in bile tudi bolj sladke, so bile bolj primerne za izvoz. Približno smo porabljali pol domačih in pol srbskih.

To podjetje je delalo do leta 1926. Nadaljno večje podjetje je bilo tovarna za izdelavo tehtnic, za manjše od 5 kg dalje do 1000 kg. Tudi ta tovarna je delala v eni izmed velikih barak. Zaposlenih je bilo 18 do 20 delavcev, samih moških. Podjetje sem osnoval z nekim Čehom iz Prage, ki pa se ni izkazal kot pravi strokovnjak, tako da sem moral podjetje leta 1926 likvidirati/osnoano leto 1922/ in sem pri tem podjetju utrpel izgube ca 700-800.000 dinarjev. To podjetje ni moglo konkurirati z velikimi dunajskimi podjetji, ki so zaradi preniske zaščitne carine dobavljali razne tehtnice v Jugoslavijo. Ta podjetja so imela moderne strojne naprave in so obstojale že v prejšni Avstriji ter so se vedno bolj modernizirale po novih patentih, kar meni ni bilo mogoče.

Zelo drago podjetje sem ustanovil tudi leta 1923 z nekim dunajskim podjetjem, ki se imenovalo "Feliks Majer", kjer smo izdelovali razne parfemske predmete za drogerije. ^{Za} to podjetje sem ~~prevzel~~ kot strokovnjaka ptujskega drogerista Poberaja. Toda tudi ta se ni izkazal kot dober strokovnjak za izdelovanje parfemov in nismo mogli doseči pri izdelovanju enakih kvalitét, kakor so jih dosegle druge tvrdke, ki so te parfeme dobavljale v Jugoslavijo iz inozemstva. Zato sem moral tudi to podjetje leta 1926 likvidirati, kjer sem utrpel izgube 1 in 1/4 milijona dinarjev. Iti sem moral v stečaj 1. junija 1926, zaradi prevelikih obresti, ki so jih takrat računali za obratni kapital in ker takrat država teh

visokih obrésti ni zabranjevala. denarnim zavodom in tudi privatnikom ne. / V oparfumeriji so delale ženske, 8 - 10/

Na Strnišču sem osnoval tudi podjetje "Petarno za rogozno pleteno in tepihe". To podjetje sem pravzaprav preselil iz Mlade Boleslave na Češkem. Strokovno je vodil podjetje Čeh Opelt, ki je bil zato sicer strokovnjak, a denarne vloge ni mogel doprinesti. Vse sem sam financiral. Podjetje je delalo od leta 1923 do leta 1926. Tu je bilo zaposlenih ca 30 žensk iz okolice Strnišča, ki so se delu priučile. Pletle so razne cekarje in tepihe. Produkto sem prodajal po današnji Sloveniji. Podjetje je bilo drugače zmožno obstoja, zaradi stečaja pa sem moral tudi to podjetje opustiti in podjetje je prevzela ptujka pletarna, ki je do takrat izdelovala razne torbice in pletenine ter stolce iz ^{samo} vrbovega šibja. Šele tedaj je začela pletarna uporabljati za pletenje tudi rogoz in začela plesti tepihe. Delavci so delali v eni izmed velikih barak na južni strani taborišča. Rogoz smo dobiavali nekaj iz domačih ribnikov, nekaj pa iz ribnikov na Studenčini na žel. progi Karlovec-Zagreb. Tam so bili ribniki prejšnjih posestev za ribogojstvo in so gojili tudi velike nasade rogoza, ki smo ga vsako leto dovažali od tam po več vagonov.

Ko sem leta 1926 1. julija moral tudi to podjetje likvidirati, oziroma predati ptujski pletarni in vse izučene moči, sem imel pri tem izgube okoli 300.000 din, ker nisem mogel izkoriščati izučenih delavcev. Pletarna je za mal denar dobila izučeno delovno silo in za mal denar material za delo.

Poleg tega sem imel še tudi dva mala interesenta, eden je bil iz Prage, po imenu Lešner, ki je izdeloval zvočne doze za gramofone. To podjetje je imelo le tri do štiri delavce, ker je bila izdelava na ročni pogon premala in kakih posebnih strojev ~~si~~ takrat nisem mogel nabaviti, ker so bili zelo dragi. Material za izdelavo je bil drag, medenina in baker. Aluminiij je bil takrat pri nas nedosegljiv, a bi bil cenejši in primeren. Tudi ta mala izdelovalnica je morala propasti leta 1926 z izgubo 300 do 400.000 dinarjev.

Najmanjše podjetje, ki sem ga osnoval na Strnišču leta 1924 pa je bilo izdelovanje harmonik s strokovnim vodstvom Vinka Simoniča iz Sv. Urbana. On je bil sicer strokovnjak kot glasbenik kot igralec harmonike, a ni bil dober izdelovalec harmonik. V malem obsegu se to delo ni izplačalo, ker tudi ni znal čuvati sredstev, ki sem jih vložil v podjetje. Kar je prodal, mi že od vsega začetka ni obračunal z delom primerno. Tako sem bil prisiljen leta 1926 že pred

stečjem z zgubo 250.000 dinarjev likvidirati.

Vsled tega lahko vsak uvidi, da sem imel poleg trgovine z vinom in šampanjske trvdke na Strnišču samo dve do tri podjetja, ki so bila zmožna donášati obresti od vložene glavnice in nekaj amortizacije, štiri do pet podjetij pa so požirale velike vsote denarja, ki sem ga jaz moral tam vlagati in pri denarnih zavodih drago obrestovati, nisem pa potem iz teh podjetij pred likvidacijo veliko rešiti, posebno ker se po otvoritvi stečaja - moj stečajni upravitelj dr. Kukovec iz Celja na te gospodarske in industrijske vrednosti ni spoznal in jih ni vedel ceniti. Zato mi ni znal pomagati pri vnovčenju teh raznih zalog, še manj pa ^{ni uvidel} da bi bilo potrebno počasi likvidirati in počasi razprodajati.

Na ta način sem bil prisiljen 1. junija 1926 napovedati pri okrožnem sodišču v Mariboru stečaj, da se rešim plačila teh visoko pretiranih obresti, ki so jih denarni zavodi računali in tudi premoženjsko nisem bil pasiven glede vrednosti, ki sem jih imel v zemljiščih in hišah in pri teh podjetjih vloženem denarju, toda obratne glavnice pa ni bilo mogoče več dobiti, da bi zamogel te razne doboavljache surovin sproti plačevati, ker se je v zalogah pri posameznih podjetjih mnogo denarja nahajalo, toda ni bil likviden. Ali pa bi se morale zaloge pod zgubo prodajati, kakor je namreč moj stečajni upravnik dr. Kukovec hotel.

Če bi hoteli pri tem stanju rešiti pravo vrednost teh zalog v podjetjih, bi se morala upeljati začasno prisilna uprava, da bi se vnovčenje zalog vršilo po primernih cenah, kar pa stečajni upravni upravnik tej nalogi ni bil dorasel in tudi glavni kreditorji posameznih denarnih zavodov niso hoteli v tako daljše obratovanje, zato določenega odbora ~~ni~~ privoliti.

Dosegel sem sicer poravnavo z manjšimi upniki iz nabave materiala in pa s sodnim znižanjem previsoko zaračunanih obresti denarnega zavoda - ljudske posojilnice v Ljubljani, da so znižali obresti ki so bile previsoko računane, ca za 3 milijone, toda za vknjižene garancije te ljudske posojilnice v Ljubljani so oni kupili sodnim potom po izravnavi za svoje vknjižbe celo zemljišče Strnišče in s preostalimi barakami za malo vsoto ca 4 milijone dinarjev in jaz pa sem utrpel na svojem premoženju škodo tega stečaja ca 12 do 14 milijonov dinarjev. To pa zato, ker sem moral prodati tudi v Ptujju stoječih mojih hiš, kjer je bila tudi nanje vknjižena garancija denarnega zavoda.

Povdariti moram, da je mene ta trden namen, to vojno taborišče S^trnišče stalo 3/4 vsega mojega premoženja v S^trnišču in v Ptuju in tudi kar sem imel premoženja v Avstriji, veliko hišo in dve kleti na Dunaju in krasen hotel na Koroškem ob Vrbskem jezeru, v Dolah na otoku, na južni strani Vrbskega jezera.

Ta hotel se je imenoval "Hotel Hugelman". Imel je veliko kopališče za preko 100 ljudi in 6 orolov posestva, tri hiše, restavracijo in 30 sob za tujce, poleg lastne motorne pokrite ladje, ki je vozila goste iz žel. postaje Poreče k mojemu hotelu. Ladja je imela prostora za 30 do 35 ljudi s sedeži in pokrito streho. Ta hotel je moj stečajni upravnik dr. Kukovec prodal neki nemški družbi za nizko ceno, nekaj čez 800.000 dinarjev, to je 100.000 avst. šilingov, četudi je bil hotel najmanj še enkrat toliko vreden. Kupilo ga je nemško društvo "Kraft und Freide", ki ga ima še danes, namesto da bi ga prevzel denarni zavod Ljudske posojilnice v Ljubljani, da bi ostal v slovenski posestvi. To so sprevideli šele po prodaji in tako je šla v izgubo slovenska postojanka na Vrbskem jezeru. Motorno ladjo je društvo potem prodalo mestu Celovec, ki jo je vključilo ~~pxi~~ v skupino turističnih ladij na vrbskem jezeru, kjer vozi ta ladja še danes pod imenom "Drau" in bi bila danes vredna več milijonov. Ta hotel sem kupil leta 1919 po prvi svetovni vojni, ker sem računal, da bo pol Koroške pripadal Jugoslaviji. Posestnik ga ni hotel prodati meni, ker je bil zagrizen Nemec. Poslužiti sem se moral zvijače. Nek mlad Nemec v Gracu ga je šel kupit z mojim denarjem, tako da sem 8 dni potem dobil hotel v roke. Hotel sem vodil pod imenom tega Nemca, ki ga je navidezno kupil - celih 9 let. Temu Nemcu sem moral za poštenje dati nagrade ca 100.000 kron, toda hotel sem upravljal jaz z mojim najemnikom, ki ga je že preje upravljal 6 let pred mojim nakupom. Bil je dober gostinec in hotel je bil poleti dobro obiskan.

Ko je S^trnišče prevzela Ljudska posojilnica v Ljubljani, je ona začela likvidirati na celi črti vsa podjetja, kar jih je bilo in vse stavbe, to so barake iz prejšnjega taborišča, tako da so ljudje zelo poceni kupovali velike barake. Cel voz desk je znesel po 2000 dinarjev. Vodovodno omrežje so vse izkopali z glavnimi cevmi in jih prodali mestni občini v Ljubljani, kjer so dosegle s polovičnimi cenami več milijonov izkopička. Tako so prodali tudi električno centralo na paro. Glavni parni stroj za 120 ks. so prodali tovarni Majperk za tanin, drugi pa nekemu rudniku v Bosni. Skupna vrednost elektrarne ne S^trnišču bi bila vredna najmanj 2 milijona dinarjev že takrat, toda oni so dobili za te stroje komaj 1 milijon dinarjev, ker se na njihovo

zahtevo, da se vse čimpreje likvidira, prodaja tudi ^{neverjetno} po nizki ceni. Mnogo krivde za vse to je nosil stečajni upravitelj dr. Kukovec, advokat iz Celja, ki je bil preje več let minister v zvezni vladi v Beogradu. Od njega sem pričakoval mnogo večje razumevanje za gospodarske stroje in inventar taborišča. Jaz kot lastnik taborišča in drugi, ki so kreditirali večji delni kapital za ohranitev tega taborišča in gospodarsko izrabo tega objekta, smo bili vsi zelo razočarani, ko smo sprevideli med stečajnim postopkom da je imel ta človek zelo malo smisla za gospodarska podjetja, posebno za novejša, ki bi se dala na tem terenu s pomočjo naprav v taborišču tam ustanoviti.

Na tak način je bilo bivše taborišče Strnišče v dveh letih od leta 1930 do 1931 popolnoma izbrisano iz površine in mnogo manjšega vodovodnega materiala in ca 7 km dolgo kanalizacijsko omrežje, ki je bilo iz cementnih cevi, pa je kar ostalo mrtvo v zemlji.

Celo posestvo je potem prevzela od mene Ljudska posojilnica v Ljubljani, kot glavni upnik. Meni dano posojilo 3,400.000 din je z izkupičkom dobila s prodajo inventarja in barak - povrnjeno, toda zaradi prenagle prodaje in likvidacije je pač morala zgubiti obresti 4-5 let, ki mi jih pa je računala v začetku po 8%, nato ^{pa od} ^{28-30%} stroški ker so vsi bančni zavodi obrestnomo začeli dvigati in so do leta 1926 celo prihajali do višine 28 do 32%. Denarni zavodi so si tako pomagali pri nas in tudi drugod po Evropi, ker so bili v denarnih stiskah. Amerika je vsled denarne krize v letih 1929 naprej prenehala dajti večja posojila v Evropo in to je bil velik vzrok finančne stiske.

Pri nas se je gospodarski položaj poslabšal z nastopom Živkovičeve diktature, ki je od denarnih zavodov zahteval, da izplačujejo vloge kakor dolgo morejo, niso pa smeli izterjavati svojih dolžnikov z izvržbami. Tako je bil ves denarni trg v Jugoslaviji prišel v največje težkoče. To sem občutil tudi jaz v Strnišču, ker ni mogel nihče ne doma, ne iz tujine vnašati v novo podjetje sredstev, ker jih denarni zavodi niso dajali, celo lastnih sredstev niso izplačevali.

Ljudska posojilnica je posestvo Strnišče prodala nekemu podjetniku v Ljubljani, dr. Bonča-ju. Mislil ga je voditi dalje kot goszdno gospodarstvo. Travnike pa je LP dala kot odpravnino svojemu večletnemu upravniku/bili so pod Ptujsko goro/. Tako so lahko to posestvo izkoriščali le kot gozdno posestvo.

Ko je prišla leta 1941 v naše kraje vojska nemškega okupatorja, ~~se~~ je zasedla nemška vojaška komanda vse posestvo s poslopji, ki so bila trdnok~~stena~~ zidana, kakor grad in gospodarska poslopja. Takoj so že v jeseni 1941 začeli krčiti gozdove in pripravljati zopet novo taborišče. Tudi oni so smatrali ta teren, da je najmanj oškodovan, če ga agrarno ne izkoriščamo, ker je bila zemlja plitva na gramozni podlagi.

Pri tem so začeli misliti zaradi bližine električnih central na Dravi /Falá, Dravograd/, da bi si tu zgradili novo tovarno za predelavo glinice v aluminij. Vojska je prvotno mislila postaviti le barake za vojne ujetnike. Gospodarski krogi so ~~ixk~~ hoteli izkoristiti tudi delovno silo. Pri tem je bilo najvežnejše, da so imeli pri rokah električni tok. Boksit bi uvažali iz bližnje Madžarske, kjer ga je precej. Naša država, ki je z gradnjo tovarne nadaljevala, je začela izkoriščati domača ležišča boksita v Istri in Severne Dalmacije ter ^{vojne} Bosanske Kroke. Nemci so zgradili 47 barak, v katere so namestili jetnike, svobodne delavce in politične zapornike, ki so jih uporabljali pri delu objektov tovarne in tudi na polju, da je to posestvo uspevalo. Po vojni je naša uprava priključila travnike pod Ptujsko goro, ki ga je LP v Lj. oddala svojemu upravniku v Podgori pri Ptujski gori zopet posestvu v Strnišču, da so lahko gojili govejo živino in svinje. Barake je naša država od Nemcev prevzela in porabljala za politično nezaneljive Slovence - okupa torjeve sodelavce in nekatere Nemce, ki so ostali še pri nas. Teh je bilo okoli 1000 do 1200. Počasi so taborišče likvidirali tako, da so nekatere osvobodili, druge pa poslali v Nemčijo, nekateri pa so morali odslužiti kazni, ki so jih določili po natančnih preizkavah. To taborišče so razpustili leta 1948. Da so tovarno zidali dalje, je največ zasluga B. Kidriča, ker je naša vlada v začetku oklevala, ali bi dalje gradila to tovarno na tem prostoru. K tej odločitvi je pa pripomogel B. Kidrič, zaradi pomembnosti aluminija v gospodarstvu pri nas, da bi tu omejili uvoz iz tujih držav. Tovarna se še dalje razširja in je sedaj na prvem mestu v naši državi pri pridelovanju glinice in aluminija. Zato je razumljivo, da se ta kraj imenuje Kidričevo, kar je pomagal k dvigu tega kraja, kar je javnost zelo pozdravila. Tovarna se še dalje r^zavija z novimi dopolnitvami, potrebnimi za to tovarno.

V Ptuj, dne 24.4.1962.

Franc Čuček

Franc Čuček

P t u j

Kratek življenjepisa

Rodil sem se 16.1.1882 v vasi Kutincu, takrat občina Galušak v tedanjem gornjeradgonskem okraju. V osnovno šolo sem hodil pri Sv. Duhu na Stari gori v Ljutomerskem okraju. Z 11 leti me je dal oče v šolo v Maribor in sem prva leta obiskoval vadnico v Mariboru, nato 4 leta nižjo gimnazijov Mariboru in eno leto pozneje 5. gimnazijski razred v Ptuj, od leta 1899 do leta 1900. Nato sem šel študirat v Beljak, ki se mi je zelo dopadel zaradi prirodne lege ob jezerih. Tam sem študiral tri leta višjo gimnazijo in leta 1903 po obisku 8. razreda gimnazije, kjer mature nisem delal, ker mi ni bila potrebna. Odločil sem se že v 6. razredu gimnazije, da bom po končani gimnaziji ačel trgovino z vinom. Ko sem videl, da naša vina na Koroškem zelo cenijo, posebno pristna, ki jih tam niso imeli, pošiljali so jim namreč mešana vina. Jaz sem se odločil pošiljati tja originalna.

Po dveletni samostojni trgovini z vinom v Ljutomeru, kjer zaradi takratnih visokih cen vinu, nisem mogel prav uspevati, sem se preselil 1.4.1907 v Ptuj, kjer sem se odločil, da bom forsiral vina iz Halož, zelo pitna in nekoliko manj močna, kakor Ljutomerska. Cena takratnih haloških vin je bila takrat 30-40% nižja, kakor pa Ljutomerskih, zato so jih gostilničarji rajši kupovali, kakor Ljutomerska. V Ptuj sem si pridobil premoženje, največ med prvo svetovno vojno, ker sem vino dobavljal avstrijski vojski.

Strnišče, ki sem ga kupil leta 1922 z najboljšim namenom, mi je prineslo velike izgube. Denar, ki sem ga pridobil z vinsko trgovino, sem porabil za investicije v tem taborišču. Snoval sem manjša podjetja, ki sem jih moral sam financirati. Naletel sem na nesposobne družabnike, ki niso znali gospodariti. Večjih podjetij mi centralna vlada ni dovolila ustanoviti/tovarna oz. popravilnica vagonov/. Namesto, da bi mi nakup taborišča prinesel gospodarski razcvit, mi je prinesel nasprotno -propad. Deloma je bila kriva temu splošna finančna kriza, ki je že začela nastopati in pa nizke uvozne carine za uvoz blaga, ki smo ga mi ~~prizvajali~~ morali uvažati iz drugih držav. To je država uvidela šele leta 1927 in 1928 in takrat je začela višati uvozne carine, da so vsled tega zunanji podjetja morala v Jugoslaviji ustanovljati filialna tovarniška podjetja, kakor je bila tekstilna industrija v Kranju.

Na stečaju leta 1926, 1927 in 1928 je Strnišče prevzela Ljudska posojilnica v Ljubljani, ki ni imela zanimanja, da bi to industrijsko izkoristila, ampak je vse likvidirala za vsako ceno.

Ostale so mi še hiše v Ptuj in sicer šest, vinsko trgovino pa sem vodil dalje v dosti manjšem obsegu, ker se je med tem časom pojavilo dosti konkurenčnih podjetij za trgovino z vinom, ki so dobavljala cenejša vina iz Dalmacije in Istre v kraje, kjer sem imel jaz odjemalce, na Gorenjsko, Dolenjsko in Sp. Štajersko.

Moja ideja ob nakupu taborišča, da bi inventar in naprave taborišča uporabil pri ustanovitvi novih industrij, se zaradi bližine avstrijske meje ni uresničila. Zgubil pa sem tudi kupce za vsa vina na Gornjem Štajerskem. Pač pa sem pokazal, da so tu pogoji za večjo industrijo, kar so spoznali Nemci med okupacijo in nato naši po osvoboditvi, ko so dogradili tovarno glinice in aluminija. Ta veliko idejo je lahko izpolnila le država z državnimi sredstvi.

V Ptuj 24.4.1962.

.....*Franc Čuček*.....

Prejeto Revija